

צדקה

"כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נתן לך, לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחיק האביון" (דברים טו, ז)

גדר האיסור

כתב היראים (רב) וז"ל לא תאמץ את לבבך, ולא תקפץ ויראת מאלקיך, צוה הכתוב להיותנו רחמנים, בפ' ראה אנכי דכתיב לא תאמץ את לבבך, יש לך שמצטער אם אין לו ליתן. פי' אצל אימוץ לב מוזהר אדם כשבלבו נוטה לרחם שלא יסוב לבו ולא יאמץ להסב הרחמנות, ועל לאו ואזהרה זאת ידו כל הדווים ויחזיקו טובה לרמאים. ולא תקפוץ את ירך, תניא יש לך אדם שפושט ידו וחוזר וקופצה, מאחיק האביון אם תאמץ ותקפוץ סופך להיות לו אח שתהיה אביון כמותו, עכ"ל.

ומשמעות דבריו דלאוין דלא תקפוץ ולא תאמץ, אינן לאוין על אי נתינת הצדקה גרידא, אלא כל לאו עוסק באופן ההימנעות מנתינת הצדקה, ולא דלא תאמץ משמעותו שלא לאמץ את הלב כאשר נוטה לרחם, ואילו לאו דלא תקפוץ משמעותו דהפושט ידו לא יחזור ויקפצה וכפי שמבואר בספרי.

וכע"ז מבואר בסמ"ק (כ) וז"ל שלא לאמץ לבבו מליתן צדקה כדכתיב (דברים טו) לא תאמץ ולא תקפוץ. פירוש קפיצת ידים שלא יאמר אם אתן פרוטה לעני לא יהא קרני שלם, מוטב שלא אתן תלמוד לומר לא תקפוץ. ולא תאמץ שלא יאמר מה לנו לסייע לפלוני, אם היה רוצה היה מרויח יותר מצרכו, ת"ל לא תאמץ. שאפילו אתה נותן מהמחשבה הזאת אתה עובר בלא תאמץ, עכ"ל.

הרי דנקט בפשיטות דאינו עובר בלאו זה בהימנעות מנתינת הצדקה גרידא, אלא דווקא כאשר נמנע מלתת צדקה מחמת הרגשת הלב כפי שפירט.

אולם ברמב"ם (סהמ"צ ל"ת רלב) נראה דלאוין אלו נאמרו כאשר נמנע מנתינת הצדקה גרידא, וז"ל היא שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע חולשת ענינם ויכלתנו להחזיק בהם, והוא אמרו יתעלה (שם) לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון, וזה אזהרה מלקנות מדת הכליות והאכזריות שתמנע מעשות הראוי, עכ"ל.

וכן כתב ביד החזקה (מתנות עניים ז, ב) וז"ל וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה, עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחיק האביון, עכ"ל.

ומכאן יש להעיר עמש"כ מרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל בדרך אמונה (שם) דדברי הרמב"ם מתפרשים עפ"י הספרי וז"ל לא תאמץ מיירי שאין נותן לו מחמת עין רעה, ולא תקפוץ מיירי שפתח ידו וחוזר וקופצה וסוגרה, עכ"ל.

והנה רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג, לו) הוסיף בזה ע"ד המוסר וז"ל הוזהרנו להסיר מנפשנו מדת האכזריות, ולנטוע בה נטעי נעמנים, הם הרחמים והחסדים הנאמנים, כמו שכתוב (שם כה, ט) והלכת בדרכיו. ובעבור כי מן האפשר שלא יקפוץ את ידו ויחון את העני ולא מדרך הרחמנות, כענין שנאמר (משלי יב, י) ורחמי רשעים אכזרי, על כן כתוב לא תאמץ את לבבך. ועונש האכזריות רע ומר, כאשר יתבאר בשער האכזריות בעזרת האל. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנא, ב) ונתן לך רחמים ורחמך והרכך (דברים יג, יח) - כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים, עכ"ל.

ובנותן טעם להביא דברי האוה"ח הק' הידועים על פסוק זה, וז"ל לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם, מעשה הזה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהיה נשרשת ברוצחי עיר הנדחת לזה אמר להם הבטחה שיתן להם ה' רחמים הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה. ואמרו ורחמך העיר בזה שכל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי, כמו כן יתנהג ה' עמו שאין ה' מרחם אלא לרחמן, עכ"ל.

עוסק במצוה פטור מצדקה

ובעל נתייה"מ בספרו נחלת יעקב (דברים טו, ז) הקשה הלא אף גבי מצות צדקה קיימא לן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי לרב יוסף שומר אבידה הוי שומר שכר במה שמרוויח בשמירת האבידה שאם יבא עני בשעת שעוסק במצות השבת אבידה יהיה פטור מלתת לו צדקה. ותמוה, הלא במצות צדקה מלבד עשה דנתון תתן, איכא נמי לאוין דלא תקפוץ, ולא תאמץ, ואם כן אמנם דעוסק במצוה פוטרו מעשיית מצוה, אך אין בכח זה להתירו לעבור איסורים.

אימתי עובר בלא תאמץ ולא תקפוץ

וכתב לחדש דלאוין אלו לא נאמרו אלא ברואה אדם ערום ורעב, דהוי כנוטל נפשות (כמבואר בסנהדרין לה, א) אך עני בעלמא ליתא גביה לאוין אלו, ושפיר אמרינן גביה דהעוסק במצוה פטור מן הצדקה.

שיעור חומש בצדקה

ועל פי זה כתב עוד דבמקרה הנ"ל אף אין שיעור לסכום הנתינה, דהא דמצינו במצות צדקה עד מעשר ועד חומש, היינו דווקא במצות צדקה, אך בעני רעב או ערום אין שיעור כלל.

והביא ראייה לכך מפלוגתא דרבי עקיבא ובן פטורא (ב"מ סב, א) גבי שנים שהלכו במדבר ויש בידו של אחד מהם קיתון של מים, דלדעת ר"ע ישתה הוא דאמרינן חייך קודמין. והיינו דווקא כשהיינו תלויין בזה, אך כשאין חיינו תלויים בזה וחיי חברו תלויין בזה ודאי דצריך ליתן מה שיש לו, ומי שאינו עושה כן הרי זה מאמץ את הלב וחייב משום לא תאמץ את לבבך.

חייב חומש

אכן כבר העירו עליו (בהג"ה) דברמב"ם בפיה"מ (פאה א, א) נראה דאף ברואה ערום חייבין ליתן חומש בלבד, ותימה עליו שנעלם ממנו דברי הרמב"ם הללו.

גם מש"כ שלאוין אלו מיירי דווקא בעני רעב וערום, לא כן מבואר ברמב"ם (מתנ"ע ז, א - ב), שכתב וז"ל מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני אם היתה יד הנותן משגת, שנאמר פתוח תפתח את ירך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך. וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון, עכ"ל. הרי לן דממצוות אלו איירו בכל עני.

קום עשה או שב ואל תעשה

ומה שהקשה בנחלת יעקב מדוע מיפטר מדין עוסק במצוה ממצות צדקה, הלא אכתי שייכא גביה לאוין הנזכרים, הנה לכאורה יש ליישב בקל לפמ"ש"כ בפרמ"ג (פתיחה הכוללת ב, כח) דאף לדברי החכם צבי (א) דאונן אינו פטור אלא ממצות עשה, ואילו במצוות ל"ת חייב כשאר אנשים, עם זאת אונן פטור בערב פסח ממצות תשבתו, או בחול המועד פסח בלאו דבל יראה, דכל שאינו עובר בקום ועשה על דין תורה אעפ"י שעובר בבל יראה בכל שעה אינו מחויב לבער, דעוסק במצוה ומפני כבודו של מת.

ומעתה אתי שפיר הא דמיפטר מדין עוסק במצוה ממצות צדקה, שהרי לאוין אלו דלא תאמץ ולא תקפוץ הוו בשוא"ת ואינו מחויב בהם כאשר הוא עוסק במצוה אחרת.

יישובי השואל ומשיב

הנה בשואל ומשיב (מהדו"ק ב, קעד) כתב ליישב תמיהת הנחלת יעקב בכמה אופנים:

א] היות והעוסק במצוה פטור אף מקרבן פסח כמבואר בסוכה (כה, ב) הגם דהוי עשה חמור דהא אית ביה כרת, עשה דחמיר כהאי עדיפא מל"ת גרידא, אם כן שפיר י"ל שעוסק במצוה דוחה גם ל"ת של צדקה.

לאו הבא מחמת עשה

ב] כתב לחדש כי היות ולא דצדקה מסתעף ממצות צדקה, שהרי כתולדה מהחייב להעניק צדקה לעניים ולחמול עליהם, צותה התורה שלא לקפוץ ידינו ולא לאמץ ליבנו מן הרחמים, אם כן אחר שפטרה התורה את העוסק במצוה ממצות צדקה, בכלל זה פטרה אף את המסתעף ממצוה זו.

אי אפשר ולא קמכוון

ג] כיון דלא אמרו דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אלא היכא דאי אפשר לקיים שניהם כמבואר בתוס' (סוכה כה, א), א"כ היכא דא"א ולא קמכוון לכו"ע שרי, והכא הא לא קמכוין להעלים עיניו מן הצדקה, אלא דעוסק במצוה אחרת ואין בידו לקיים שניהם, ובכה"ג כו"ע מודו דשרי.

אי איכא בל"ת כח דחיה

עוד כתב דבשומר אבידה בלא"ה לק"מ, דהא באבידה איכא עשה ול"ת, ואשר על כן שפיר דוחה ל"ת ועשה דצדקה.

אכן דבריו פלא שהרי בראשונים (ב"מ ל, א ולב, א) מבואר דאין כח בל"ת מצד עצמו לדחות, וא"כ אכתי אין עשה דוחה עשה. והארכנו במקו"א דלדעת החזקוני הא דעשה דוחה ל"ת הוא משום דבכל עשה איכא נמי ל"ת, אז לדבריו יש כח דחיה גם בל"ת, ואכמ"ל.

ועוד דהנה בב"ק (נו, ב) בשמעתא דשומר אבידה דמבואר שם דלר"י שומר אבידה הוי שומר שכר, משום דלא בעי למיתב ריפתא לעניא, ופירש"י דטעמא דמילתא משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולא הזכיר דהוי משום דעשה ול"ת דחו.

כופין על הצדקה

איתא בב"ב (ח, ב) דרבא אכפייה לרב נתן בר אמי ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה. והקשו בתוס' דהא קי"ל (חולין קי, ב) דכל מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרים עליה, והלא גבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח את ירך לו, וכתוב כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים טו).

וכתבו ליישב בשם ר"ת דמ"מ הותר לכפות בדברים. ועוד כתבו, דשאני הכא דקיבלו עליהם שיכפו אותה הגבאים. ור"י יישב דשאני צדקה דכופין משום דאית ביה לאו דכתיב בה לא תאמץ את לבבך, ולא תקפוץ וגו'. והריצב"א יישב דהא דאין ב"ד מוזהרין על מצות עשה שמתן שכרן בצידה, היינו דאינם נענשין על כך, אך לעולם כופין, והוכיח כן מדברי הירושלמי דהמוכר את הספינה. וההיא דכל הבשר (שם) דלא הוה מוקיר אבוה וכפתוהו ואמר להו שבקוהו, ה"פ אינכם מוזהרין להכריחו עד שיעשה כשאר מצוות עשה דאם א"ל עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו, וכדאמר בהכותב (כתובות פ, ב), עכ"ד.

כפייה במצות מזוזה

ובמנ"ח (תעט) כתב ליישב דהיות ומצות צדקה נאמרה בכמה מקומות בתורה, וברובן לא נזכר כלל מתן שכרה מלבד פעם אחת, לא חשיבא מתן שכרה בצידה דהא לא דמיא לכיבוד אב ואם, דהתם בכל מקום שנזכרה מצות כיבוד אב ואם נזכר מתן שכרה בסמיכות.

והביא ראיה לדבריו דהא לא מצינו בפוסקים דאין כופין על מזוזה היות ומתן שכרה בצידה כדכתיב למען ירבו וגו', ובהכרח כפשנ"ת דהיות ובפרשה הראשונה נאמרה מצות מזוזה ואין מוזכר שם מתן שכרה, הגם שבמקרא זה מוזכר מתן שכרה, לא חשיבא מ"ע שמתן שכרה בצדה.

יורדין לנכסיו מדין כפייה על המצוות

כתב הרמב"ם (מתנות עניים ז, י) כי מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו, ב"ד כופין אותו ומכין אותו מכות מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן, **ויורדין לנכסיו בפניו** ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן, עכ"ד.

אך הר"ן בכתובות (יח, א בדפי הרי"ף) הביא בשם הרשב"א (שם מט, ב ד"ה כי הוה) דאין יורדין לנכסיו לצורך מצות צדקה. והוכיח כן מהא דאמרינן (שם מח, א) במי שהלך למדינת הים מדעתו, דב"ד יורדין לנכסיו וזנין את אשתו אך אינם יורדין לנכסיו למצות צדקה. והסיק הר"ן דדווקא שלא בפניו אין יורדין לנכסיו, אך בפניו יורדין לנכסיו וכמש"כ הרמב"ם.

ובקצוה"ח (לט, א) תמה דלכאורה אין טעם לביאור הר"ן בדברי הרמב"ם, דממה נפשך דאם צדקה הויא חוב, אם כן אף שלא בפניו יש לרדת לנכסיו, ואם לא חשיבא חוב, אם כן בפניו נמי אין לנו לרדת לנכסיו.

וכתב לבאר דבריו, דהנה כתב הרמב"ן בב"ב (קעה, ב) דאף למ"ד שיעבודא לאו דאורייתא, נחתינן לנכסיה מדין כפייה על המצוות. וז"ל דאנן הכי קאמרינן כיון דפריעת בעל חוב מצוה מן התורה, וכופין על מצות עשה, אף אנו יורדין לנכסיו ומקיימין לו מצות עשה שלו בעל כרחו. והא דכתיב מיטב שדהו ישלם, היינו שמצוה אותו הכתוב לשלם נזקו במיטב, וכיון שהוא חייב לעשות כן אם לא רצה ב"ד יורדין למיטב שלו ומקיימים לו מצותו, עכ"ל.

ומעתה ניחא היטב דברי הר"ן, דאמנם זה ברור דצדקה אינה אלא מצוה גרידא ללא שיעבוד כלל, אך מ"מ יורדין לנכסיו מדין כפייה על המצוות. וכפייה זו לא שייכא אלא בפניו, דלא בפניו לא שייכא כפייה לקיים את המצוה. אך בהלוואה אף כאשר נמצא במדינת הים יורדין לנכסיו משום שיעבוד נכסיו, דהא נקטו הפוסקים דשיעבודא דאורייתא.

ואף אם נקבל ביאור הקצוה"ח בדברי הר"ן, אך בדברי הרמב"ן לא משמע כדבריו, שהרי סתם ולא פירש, ומשמע דאף שלא בפניו יורדים לנכסיו. ואף הסברא נותנת דיש לכפות אף שלא בפניו, דאמנם בעלמא אין כופין אדם שלא בפניו, אך בכפייה שאינה בגופו אלא בנכסיו שפיר שייך לכפות אותו אף שלא בפניו. ומה שדקדק הר"ן מדברי הרמב"ם דדווקא בפניו נחתינן לנכסיה, יש ליישב כפשוטו, משום דהיות ואינו נמצא לפניו יתכן שנותן צדקה במקומו שלא בידיעתנו וכמש"כ בקצוה"ח שם בשם הכס"מ, ואולי לזה התכוון גם הר"ן.

צדקה לעומת ריבית

ובקצוה"ח הקשה דאמאי הנמנע מלתת צדקה נחתינן לנכסיה עכ"פ בפניו מדין כפייה לקיים את המצוה, ואילו המלוה בריבית קצוצה מבואר בשו"ע (יו"ד קסא, ה) אף דמכין אותו עד שתצא נפשו להשיב את הריבית, מ"מ אין יורדין לנכסיו, ואמאי לא נחתינן לנכסיה מתורת כפייה.

וכתב לבאר עפמש"כ במק"א (רצ, ג) דהטעם דכתב הרמב"ם דאף בצדקה נחתינן לנכסיה, הוא משום דאיכא שיעבוד נכסים דהא הוי מלוה הכתובה בתורה. ושלא בפניו דלא נחתינן לנכסיה, מבואר בכס"מ (נחלות יא, יא) הטעם דיתכן שקיים מצותו במקומו.

לעומת זאת בריבית הא גלי לן קרא דליכא שיעבוד נכסים כדכתיב (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך ודרשינן בב"ק (ק"ב, א) דלדידיה אזהר רחמנא, ולבריה לא אזהר אלמא דליכא שיעבוד, דאי איכא שיעבוד נכסים אם כן היה מוטל אף על היורשים לשלם, וכיון דליכא שיעבוד ואינה אלא מצוה לא נחתינן לנכסיה.

ועשית - אזהרה לב"ד

הנה בעיקר דין כפייה בצדקה מצינו דנחלקו הפוסקים אם יש לחלק בין כפייה על מצות צדקה, לבין כפייה על מי שנדר ליתן צדקה. דהנה כתב בשו"ע (חו"מ כו, ג) וז"ל אדם שקבל על עצמו שאם לא ידונו עמו אצל עכו"ם יתן כ"כ לעניים, שאסור לילך לדון עמו אלא יעבור על נדרו וממילא יתחייב לתת מה שקבל עליו לצדקה, ויש מי שאומר שלא מוציאין מידו, עכ"ל.

וביאר בסמ"ע (יג) דהיינו כמ"ד דאין ב"ד כופין על מצוה שמתן שכרה בצידה, דהא בצדקה כתיב למען יברכך ה'. והא דכפייה רבא לר"נ היינו בדברים וכמש"כ הראשונים.

ותמה עליו הט"ז, דהא גמרא ערוכה היא בר"ה (ו, א) דכופין על הצדקה, דאמרינן התם בפ"ד צדקה, ועשית - אזהרה לב"ד שיעשוד, שיכפו ליתן לפי מה שנדרת, ע"כ. א"כ הא דאמרינן דאין ב"ד כופין על הצדקה, היינו דאין בכחם לכפות על קיום מצות צדקה וכשאר מצוות דעלמא דכחם לכפות על קיומן, וזאת משום דהוי מצוה שמתן שכרה בצידה, אך הגמ' בר"ה קאי בנדר ליתן צדקה דכופין אותו מכח חובתו לקיים נדרו, וזה לכו"ע.

אכן בקצוה"ח (שם, א) תמה עליו וז"ל מאי שנא נודר מצדקה, דהא טעמא דאין כופין על הצדקה היינו משום דמצות עשה שמתן שכרה בצידה היא, וא"כ לנודר מי לית ליה האי ברכה ברכת ה', וכי משום נודר לצדקה מעיקרא יפסיד ברכת ה', וא"כ הוי נמי מ"ע שמתן שכרה בצידה. ואי משום דנודר איכא לאו דבל יחל וכופין על הלאו, הא בצדקה גופא נמי אית ביה לאוי טובא לא תקפץ ולא תאמץ, ואפילו הכי אמרו דאין כופין על הצדקה.

ויש להעיר על דבריו, שהטעם שאין כופין המצוה שמתן שכרה בצידה הוא שהתורה גילתה שבמצוה זו עצם הפסד השכר הוא העונש של אי קיום המצוה, כמבואר ברש"י (חולין קי, ב ד"ה שמתן שכרה) וז"ל שמתן שכרה בצדה - למען יאריכון ימיך (שמות כ), לכך פירש מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר זה. א"כ אם נוסף כאן מצוה אחרת שלא כתוב מתן שכרה בצידה, אין סיבה שלא נכוף אותו לקיימה כמו שכופין על שאר מצוות.

עוד העירו ע"כ מהא דכתב השו"ע (יו"ד רמח, א) וז"ל ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדים לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן, עכ"ל. הרי דעת השו"ע דכופין אף אמצות צדקה בעלמא, ומדוע כתב בחו"מ די"א שאין כופין.

שיעבוד נכסים בצדקה

ובהא דהבאנו שישנם הנוקטים דאיכא שיעבוד נכסים בצדקה, כבר תמה הגרא"ו (קוב"ש ב"ב אות מח) דא"כ מאי מהני הא דעוסק במצוה למיפטריה, הלא נכסיו משועבדים לקיום המצוה.

וכתב לבאר, דשאני הכא דהשיעבוד הוי מכח המצוה, והיות והוא פטור מן המצוה אם כן ליכא נמי שיעבוד נכסים. ונמצא לפי זה דשוטה הפטור מן המצוות לית ליה אף שיעבוד נכסים, ודלא כהקצוה"ח (רצ) בדעת הרמב"ם, וכבר העיר כן בהגהות מחנה אפרים על הרמב"ם.

ובשיעורי ר' דוד (ב"ב ח, ב) כתב ליישב דברי הקצוה"ח, דשמא הא דאמרינן דאיכא שיעבוד נכסים בצדקה, היינו דווקא כשיעור קיצבת הצדקה המוטלת על בני העיר לתת לעניי העיר, דעל ממון קצוב נשתעבדו נכסיו. ובהא כתב הקצוה"ח דאף היכא דנשתטה גובין מנכסיו משום דנשתעבדו לצדקה. אך הא דחייב ליתן לכל עני העובר על הפתחים אין זאת אלא מדין חובת צדקה אגברא, אך ליכא כלל שיעבוד נכסים על כך, ובהא שפיר אמרינן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה.

צדקה לעני המחזר בבתי כנסיות

יש לדון האם חובתנו לתת צדקה לכל אדם המחזר בבתי כנסיות, או שמא יש לחוש שמא הוא רמאי. והנה ידועה מימרא דר"א בכתובות (סח, א) בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום, שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, ותני רבי חייא בר רב מדיפתי רבי יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים, כתיב הכא השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו', וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים.

וכע"ז איתא במדרש (רות רבה ה) וז"ל יאות א"ר אבהו, צריכין אנו להחזיק טובה לרמאים, שאלמלא כן, כיון שהיה א' מהם תובע צדקה ואינו נותן לו, מיד הוא עונשו למיתה, עכ"ל.

ואכן מטו משמיה דהגריש"א זצ"ל דאין חובה לתת צדקה לכל אדם, שהרי יש לחוש שמא הוא רמאי. ובאמת קצ"ע מדוע לא הוזכר כן ברמב"ם ובשו"ע.

ובשו"ת אפרקסתא דעניא (יו"ד, קפב) הביא מפירוש הרי"ף על עין יעקב (כתובות סח, א) וז"ל מכל מקום כיון שצריך להחזיק טובה לרמאים כי בהם אנו ניצולים מאיזה עני שלא הספקנו לו כל צרכו, אלא לתת לו צדקה ולא למונעה ממנו, שאילו לא היה לנו להחזיק טובה לרמאים, לא היה לנו ליתן כלום למי שהחזיק רמאי, אבל כיון שצריכים להחזיק להם טובה, נתון ניתן להם, כי זו היא מכלל החזקת טובה וכו', עכ"ל.

ובמשנה הלכות (טז, סט) נשאל, דהנה כתב הרמ"א (יו"ד רמט, ד) דאסור להשיב עני השואל ריקם, האם הביאור בזה דכל שאפשר לו ליתן ואינו נותן עובר בלאו ועשה דאורייתא, או שמא בידנו לברר בראיות כי אכן הוא זקוק לצדקה.

והשיב, דלכאורה הבא לפנינו ופותח ידו אית לן עכ"פ ספק מ"ע דאורייתא, שהרי כל אדם הוא בחזקת כשרות, אלא דמשום בואו ונחזיק טובה לרמאי מקילינן במקצת, ולכן ודאי דחובה לברר וליתן ולא לשלחו ריקם.

והנה איתא בגמ' ב"ב (ט, א) תנא אם היה מחזיר על הפתחים אין נזקקין לו, ההוא עניא דהוי מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דר"פ לא מזדקיק ליה, א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא אי מר לא מזדקק ליה אינש אחרינא לא מזדקיק ליה לימות, א"ל והא תניא אם היה עני מחזיר על הפתחים אין נזקקין, א"ל אין

נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מועטת. וכ"מ ברמב"ם (מתנות עניים, ט) ובטושו"ע (יו"ד רג, ג).

ונראה כי לרוב המחזרים בבתי כנסיות יש דין עניים המחזרים על הפתחים, ובוודאי דאיתם שיש בידם המלצות מאנשי שם וכדומה, יש להתחשב בהם ככל הניתן. אולם ישנם המחזיקים בידם המלצות שנכתבו בגזמא, או שאינם ברורים כל הצורך, אך מאידך עלולים חלילה להטיל דופי באנשים כשרים, ולכן כל ערום יעשה בדעת. ואמנם אין באפשרות כל אדם להעניק מתנה מכובדת לכל עני, מ"מ נראה דהיות ויש דבר ספק מצוה דאורייתא כפשנ"ת, יש לתת לכל הפחות מתנה מועטת.

אדם שהוציא ממון במרמה

בספר חשוקי חמד (ב"מ כא, ב) הביא מעשה באדם שקיבץ כספים בבתי כנסיות, ובידו המלצה של אחד הרבנים, וביום מן הימים כאשר עבר שם אחד מבאי ביתו של אותו רב, שם ליבו כי ההמלצה מזויפת, ובשל כך החרימו לו את ההמלצה. ועתה שאלתם בפייהם, מה עליהם לעשות עם הכסף שאסף, היות ואין ידוע מי נתן לו, האם מוטב שיניחו את הכסף בידו, או שמא יקחו ממנו, ויתנו לעניים, או שיעשו בזה צורכי רבים.

והשיב על כך וז"ל בשו"ת בית ישראל (להג"ר ישראל זאב הורוביץ זצ"ל חו"מ, כג) דן בשאלה כעין זו וז"ל: איש אחד בא לפני הרב וביקש ממנו ליתן לו מליצה בכתב ידו לפדות את בנו מבעלי מלחמות, והרב נתן לו, ועבר וחלף לו האיש מעיר לעיר כנהוג. ואח"כ נתוודע הדבר שנהג ברמאות גדולה, והטעה את הרב כי אין לו בן כלל.

וכבר היה רגיל האיש ההוא לעשות כן גם אצל רב אחר, והטעה אותו שיש לו בת להשיאה, אבל אין לו בן ובת, מה דינו באותן מעות שקיבץ, האם קנה אותן להיות שלו, או שיכולין ליקח אותו מידו ולעשות בהם צרכי רבים, או לעניים אחרים, וכדומה, היות שהכל לקח ברמאות כמו גנב.

והשיב שלכאורה יש למעות דין של יאוש שלא מדעת, שקיי"ל כאביי שלא הוי יאוש, וא"כ אף אם יאמרו עכשיו לאנשים שהוא היה עני שאינו הגון, לא ירדפו אחריו לבקש את כספם, מ"מ לא הוי יאוש. ומעתה הגם שבשעת מעשה שנתנו לו הכספים, נתנו לו רק מחמת המליצה, ואם היה נתוודע להם לאותן בעלי בתים שנהג בהם רמאות בוודאי היו מייאשים ממנו, מ"מ סוף סוף אותן מעות באיסור באו ליד הרמאי, וק"ו ממציאיה דהשתא במציאה דנין לאותו המוצא דבאיסור בא לידו מחמת יאוש שלא מדעת הגם דבגוף המציאה לא עבד איסור, כ"ש אותו רמאי שבא מיד בתחילה לב"ד במליצה, והטעה אותם בפדיון שבויים, ודינו כמו גנב ממש שדינו חמור יותר מגזלן, ובוודאי לא קנה הרמאי מעות הללו להיות שלו.

וסיים שאינו חייב להחזיר כיון שכתב הכס"מ (גזו"א טו, א) דהא דקיי"ל כאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, הני מילי לענין דאסור לו ליטלן, אבל אם עבר ונטלן זכה בהם, דמכיון שהם בידו ואינו יודע למי יחזירם שהרי אין בהם סימן, ולמקום שנטלן אין לו להחזירם, ממילא זכה בהם דאין לנו לומר דיעמדו עד שיבא אליהו, אלא היכא דאתמר הכא בהדיא, עכ"ד.

וכתב בחשוקי חמד דיש להעיר בדבריו שלכאורה לא דמי ליאוש שלא מדעת, שכל הטעם שיאוש שלא מדעת אינו מועיל, הוא כמו שכתב הרמב"ן שכיון שלקחה על מנת להחזירה נעשה שומר, וידו כיד הבעלים, אבל אם לקחה על מנת לגזלה, אין בזה משום יאוש שלא מדעת, וזכה בה לאחר היאוש. וא"כ הכא נמי כיון שלקחה על מנת לגונבה, יש בזה יאוש גם לאחר שהגיע לידו. ועוד שלא הוי יאוש שלא מדעת, שהרי הנותן מתייאש מהכסף, ואינו חושב לקבלו בחזרה, אלא שחשב שנתן את זה עבור פדיון שבויים, ולמעשה גנבם, וזה מעשה גניבה, אך יאוש יש כאן. [צ"ב דלכאורה אין כאן יאוש, כי אם נתינה בטעות].

וראה שם שכתב טעם נוסף בזה, דמאחר וכל אדם הרואה את העני עם כתב ההמלצות חושש בלבו שמא הוי רמאי, ועם זאת אינו נמנע מליתן לו כי חושש שמא ישר הוא, ולכן מיד בהוציא האדם את הצדקה מכיסו, כבר באותו רגע מתייאש הוא ממנו, כי חושש שלא לתת לעני, שלא יעבור על איסור של לא תקפוץ ירך, ומאידך גם חושב שמא רמאי הוא, נמצא שמיד בהוציאו את הממון מכיסו בטרם נתנו לעני כבר התייאש, וממילא בא ליד העני לאחר יאוש.